

NIEUWS OVER ERAMUS UIT ITALIË EN BASEL

DOOR DRS. N. VAN DER BLOM

Het doel van mijn bijdrage is, de lezers in te lichten over twee zaken betreffende Erasmus, waarover in het buitenland in 1983 en 1986 is gepubliceerd. Zij verdienen om hun belang ook in het Rotterdams Jaarboekje te worden gesignaleerd en kort besproken.

Het nieuws uit Italië heeft betrekking op het befaamde *Compendium Vitae* (CV), de 'samenvatting van mijn leven', die Erasmus in 1524 onder beding van geheimhouding vanuit Basel stuurde aan zijn vriend Goclenius, professor in Leuven. In 1607 werd de Latijnse tekst voor het eerst gepubliceerd in Leiden door de hoogleeraar Paulus Merula. In 1615 verscheen hier ter stede met het oog op vooral de burgerij van Rotterdam, de volgende vertaling¹). Hieruit citeer ik het begin, met weglating van wat daarin minder ter zake doet.

'Cort verhael van het leven Erasmi van
Rotterdam zelfs van hem beschreven.

Hij is gheboren tot Rotterdam op Simon en Judasdach²). Syn moeder was Margriet geheeten, synde een dochter van een medencijnmeester Pieter genaemt. Sy was van Zevenbergen...Syn vader was Gerrit ghenamt. Dese hadde heymelijck te doen gehadt met de voornoemde Margriet, op hope van haer te trouwen. Ende daer zynder eenige die segghen, dat se malkanderen belofte ghedaen hadden³). Dit hebben Gerrits ouders en broeders quallyck genomen. Zyn vaders naem was Elias, zyn moeder Catharijne ... (De familie wilde, dat Gerrit geestelijke werd) ... Gerrit ziende dat hy door alle middelen van 't huywelijck afgehouden wiert met gelijcke stemmen van haer al te zamen, heeft derhalven ghedaen 'tghene de wanhopende ghemeenlijck pleeghen te doen, en is alzo heymelijck doorghegaen en vertrocken ... (zonder achterlating van adres; wel stuurde hij onderweg een brief: vaartwel, ge ziet me niet meer) ... Daerentusschen is zyn ghehoopte huysvrouwe swangher ghelaten. Het kint is opgevoet by zyn grootmoeder. Gerrit is na Roomen ghereyst. Daer heeft hy met schrijven (want de konst van drucken was doen noch niet ghewonden) rijckelijck zyn kost ghewonnen. Want hy hadde een zeer

Het Leven
vanden
Hoochgeleerden Erasmus
van Rotterdam, eens-deels dooz
hem-selven / ander-deels dooz andere
beschreven. Ende nu eerst in Ne-
derduytsch vertaelt en wtgegeven.

Proverb. 7. veers. 7.

De ghedachtenisse der rechtvaerdighen
blijft inden Zegen, daer-en-tegen der Godloosen
name zal vergaen.

TOT ROTTERDAM.

**Dooz Mathijs Baltiaensen Boeckver-
kooper woonende opt Steygher.**

fraye hant van schrijven. Ende hy is jonghman ende onghehijlijckt ghebleven. Terstont heeft hy zich ooc tot eerlijcke oefeninghen en studien begeven. Hij konde oock goetd Grieks en Latijn, ende hadde heel wel ghevoordert in de wetenschap der rechten. Want Roomen floreerde doen wonderlijck van gheleerde mannen. Hy heeft Guari(n)um ghehoort. Alle de autheuren hadde hij met zyn eyghen hant uutgheschreven. Soo haest zyn ouders vernomen hadden dat hy te Roomen was, schreven zy aen hem, dat de dochter, die hy hadde begeert te trouwen, gestorven was. Hy dat geloovende is van droefheyd priester gheworden, ende heeft zyn zinnen teffens tot de religie begheven. Doch als hy t'huys quam bevont hy dat het bedrogh was. En zy heeft noyt willen trouwen, noch hy heeft haer noyt meer aengeraect. Doch het kint heeft hy liberalijcken doen opvoeden...'

Bekend verhaal - eeuwig probleem! Kan, de rector van het Erasmiaans Gymnasium, betoogde - en hij was daarmee de eerste - dat het CV onecht moest zijn⁴). Ronald Crahay kwam in 1939 tot dezelfde conclusie⁵). Fruin en Allen daarentegen hielden tegenover Kan de echtheid staande⁶). De laatste die zich over deze kwestie uitliet was Bijl, die zich in 1975 vlotweg bij Kan en Crahay aansloot⁷). Mij lijkt het CV door Erasmus zelf geschreven ten behoeve van zichzelf (en zo, mede, ter bescherming van de nagedachtenis van zijn vader en moeder) tijdens ernstige ziekte en op een moment van diepe neerslachtigheid. De suggestie erin is onder meer, dat zijn vader nog geen priester was, toen hij werd verwekt. En het huwelijk, zo zegt hij, was volgens sommigen (roerend, de eerlijkheid van deze restrictie) naar de toen geldende norm wettig. Erasmus vreesde dat zijn leven, tot de beschrijving waarvan al enigen zich aangordden, tot veel laster aanleiding zou geven - hij had daarvan genoeg ondervonden. Goclenius, aan wie hij het CV toestuurde, moest het, wanneer hij gestorven zou zijn, aan die biografen verschaffen als basis-materiaal. 'Wil men er dan veel bij verzinnen (dit is: het naar de mode en de eisen van het genre verfraaiend op- en uitwerken), "touto kaloos estai", dan zal dat op goede wijze en op goede basis geschieden⁸).

Nu dan het nieuws! In 1983 verscheen in *Italia medioevale e umanistica* 26, pp. 215-255 een artikel van Guiseppe Avarucci, een codicoloog, die berichtte over twee handschriften, afgeschreven in het klooster van de H. Benedictus in Fabriano, oost van Florence,

en nu in West-Berlijn en Londen⁹). Aan het einde van een handschrift, in de colofon, vindt men vaak bijzonderheden aangetekend door de afschrijver over titel, tijd en plaats. Soms ook over zichzelf. Welnu, het West-Berlijnse handschrift bevat dit alles. We lezen er, dat hier het tweede deel van de Summa van Thomas van Aquino ten einde is gebracht. En dan: 'Per me Gherardum Helye Hollandrinum civitatis Rotterdammis anno Domini M° CCCC° LVII° mense februarii die decima octava finita est' - door mij, Gerard, zoon van Helyas (= Elias), Hollander, van de stad Rotterdam, is het in het jaar des Heren 1457 op 18 februari ten einde gebracht. En hij vervolgt: 'Voor het voltooien van deze arbeid (be- tuig ik) dank aan de Almachtige God, aan de gebenedijde moeder Maria, altijd Maagd, en aan de zalige martelaar, de heilige He- rasmus (= Erasmus). Amen'. Het Londense handschrift bevat zelfs tweemaal zo'n mededeling. 'Hier eindigt het 7e boek (n.l. van het werk van Augustinus Over de stad Gods)'. Ook hier wordt dank gebracht aan God, Maria en St. Erasmus. Waarop volgt: 'Per me Gerardum Helye Theotonicum hollandrinensis provincie' - door mij, Gerard, zoon van Elias, Deutschlender (dit is: Neder- duitser) van de Hollandse provincie. De datum is hier 20 december (1457). En tenslotte: aan het eind van boek 13 van hetzelfde werk staat te lezen, nu in de eerste naamval, als was het een handteke- ning, fraai gecombineerd met het jaartal:

'Helye

Gerardus 1.4.5.8.Rotterdammis
die vicesima quinta mensis Ianuarii'

Dus: 25 januari 1458.

Men ziet: hier vinden we Gerardus, zoon van Elias, afkomstig uit Rotterdam, die St. Erasmus als patroon heeft en manuscripten afschrijft met, naar we kunnen constateren, een fraaie hand van schrijven (zie afb. 83).

Daar komt na meer dan vijf eeuwen de man tevoorschijn die, meen ik te mogen stellen, Erasmus' vader is geworden! Een aller- belangrijkste ontdekking. Jammer genoeg heeft Avarucci, in zijn enthousiasme een decade te ver springend in achterwaartse rich- ting, gesteld dat Erasmus in hetzelfde jaar, waarin zijn vader in Italië die boeken afschreef, in Rotterdam werd geboren. De chro- nologie van het leven van de jonge Erasmus is ingewikkeld genoeg. Maar om alles tien jaar te vervroegen en daarmee aan Erasmus' leven tien jaar toe te voegen, dat is werkelijk onmogelijk¹⁰). Zijn ontdekking is er niet minder sensationeel om. Al is de schikking

¶ Expluit fā pars siime edice a frē Tho
ma de agno.

¶ In februario. in quibus sit bñcti
¶ a me gerardus helye hollandicus Cui
ratis Rottodunus. Anno dñi .b. cc. lxxij.
mens februarij die domini octavi finis est
ad perthuz R. dñi necne p̄clarissimi Cr̄
thologie p̄fessoris .b. Augusti Stephani Sil
uestermerum ordinis. Pontificis augustini.
Cuius operis siime duo gēti Cipriani de
p̄i et Alw sc̄p̄ sp̄m. Erasmi bñcti .b. m̄
dane sp̄m̄ygn̄i et beatusmo. h̄m̄is Si
berasmo. Amen . . . .

Explicat liba septimus. Vigilia s̄i thome
apostoli. Gratias agamus omnipotenti tuo
ausq̄ gloriosissime matri e dñe uir
gini. et q̄ sanctissimo beasmo. xp̄i m̄i.
¶ a me gerardus helye. theochoniuū hollan
drunēn p̄uincie x̄. Inquit octavius

rota q̄ in finone angustias occurrat
in cū qui sequitur comedore disp̄ne
differit ¶ Xlre
gerardus .i. c. 4. 5. Rottodunus.
die iusticia quita melle lanuans.
Inquit quātusdam

83. Handschrift van Gerardus Helye. Uit het artikel 'Due codici scritti da "Gerardus Helye" padre di Erasmo' door Giuseppe Avarucci, met 'Premissa autobiografica di A. Campona'; in: 'Italia medioevale e umanistica' 26 (1983), pag. 215-255.

van de feiten in het CV tendentiekus, dat we hier zoveel overeenkomende namen en feiten aantreffen versterkt de indruk dat het CV authentiek is.

Ik zet hier enkele voorlopige overwegingen bijeen. In 1467 werd hier Erasmus geboren. In 1464 dus Pieter, zijn drie jaar oudere broer¹¹). Ik neem aan dat Gerard pastoor was te Gouda. De geboorte bij de Rotterdamse grootmoeder en de verzorging gedurende enige tijd in haar huis wijst op een langduriger en vaster relatie tussen Gerard en Margareta dan door het CV gesuggereerd wordt. Bij zo'n daverende ruzie zou men dit niet zo gauw verwachten in een familie die en bloc zich tegen een nog maar beginnende verhouding verzette. Gerard was dus in 1463/4 en begin 1467 in Holland. En in 1457/8 in Fabriano. Van daaruit kan hij in Ferrara Guarino zijn gaan horen, zoals het CV zegt. Dat valt dan vóór diens sterfdatum 4 december 1460. Ging Gerard daarna naar Rome? Even goed mogelijk is dat zijn verblijf daar viel vlak na begin 1467. Ten onrechte heeft men aan dat verblijf in Rome getwijfeld; het klinkt na Avarucci plausibel. Waar zou, wie in Fabriano had gewerkt, als hij weg moest of wilde, hetzij uit Fabriano, hetzij uit Holland, anders heen gaan dan naar Rome met haar grage markt voor gekwalificeerde afschrijvers? In Rome zijn het geen kerkvaders meer of grote theologen, maar 'alle autheuren' die hij afschrijft, d.w.z. klassieke schrijvers. Tot nu toe is men in Gouda er niet in geslaagd de 'magister Gerardus Goudanus' te vinden die ca. 1483 aan Agricola in Deventer poogt een commentaar op Vergilius te verkopen¹²). Is dit onze Gerard, dan lijkt het erop, dat de vader de zoon voorging in onderwijsvernieuwing: in het voorwoord op een druk (1489) van Gerard Leeu van het op school vaak gelezen werk van Proba, de *Centon Virgilio* (literair patchwork, episodien uit Oud en Nieuw Testament, aaneengeregen uit flarden van verzen van Vergilius) bepleit Jacob Canter de lectuur op school van Vergilius zelf¹³). Dat Gerardus in Rome 'rijkelijk zijn kost won' herinnert eraan, dat hij zijn zoons een erfenisje naliet. Ging hij naar Rome om daar ook teksten in te kopen? Aan onze genealogen zij aanbevolen nu toch eens te zien of die dokter uit Zevenbergen niet valt te vinden, bijv. in de omgeving van Cornelis van Bergen. Wat Rotterdam betreft verdient de relatie aandacht tussen de Van Spangens en de Van Bergens, van wie bisschop Hendrik en abt Anton Erasmus hebben gesponsord. Dat Erasmus in Rotterdam is geboren werd na Merula's editie van het CV (waarschijnlijk weer) een twistpunt, zo blijkt uit het voorwoord op Scri-

verius' uitgave. De herkomst van Gerardus uit Rotterdam staat nu vast en versterkt de geloofwaardigheid van Erasmus' mededeling. Er blijven raadsels, maar zijn 'Roterodamus' was beslist geen 'nom de plume'¹⁴).

Het andere nieuws komt uit Basel. Men weet dat Erasmus uit deze in 1529 Protestant geworden stad wegtrok naar het Roomse Freiburg, maar in 1535 naar Basel terugkeerde. Zijn laatste levensjaar en de omstandigheden van zijn sterven zijn in 1958 in dr. Reedijks fundamentele studie besproken. In 1965 heb ik daar nog iets aan toegevoegd. Dr. Jenny heeft nu in 1986 het ingewikkelde complex van wat er in Basel rond de dood van Erasmus heeft gespeeld, bij wijze van spreken als 'der Dritte im Bunde', opnieuw bestudeerd. Hij las de documenten opnieuw, vond er nog weer nieuwe, besprak, waar nodig, kritisch het werk van zijn voorgangers en kwam tot een overtuigend relaas van wat volgde op dat politieke gebeuren van de eerste orde: de terugkomst van Erasmus, die de rechten van een gast ontving en rustig mocht werken en sterven in zijn kamer in Frobens huis als was die een extraterritoriale ruimte. Alles bijeen een 'Basilae Laus', een lof van Basel! Erasmus' overtuiging, waarin toen heel Europa was geïnteresseerd, komt ook bij Jenny ter sprake als hij vertelt van de verzoening in een laatste gesprek tussen Pellicanus en Erasmus, en het bezoek van de Protestantse kopstukken Capito en Bucer, waarbij het Avondmaal onderwerp van gesprek was. Jenny stelt met gepaste omzichtigheid, dat Erasmus in dit opzicht lijkt te balanceren tussen twee Protestantse opvattingen. Voor Rotterdamse pelgrims naar Basel een 'must': tolle lege, neem en lees!¹⁵).

Ik beperk me nu tot het volgende. In 1974 wist een kleine kring ingewijden in Basel het al. Maar pas in 1986, ter gelegenheid van de tentoonstelling in het Historisches Museum, heeft men officieel bekend gemaakt, dat ten gevolge van een in de vorige eeuw begane vergissing, in 1928 in de Münster een verkeerd graf is geopend en zo het skelet van een ander voor dat van Erasmus is aangezien¹⁶). Het is bekend, hoezeer deze ongelukkige zaak de naam van Erasmus heeft geschaad, in verband met een hem op grond van symptomen die men aan het opgegraven skelet meende te ontwaren, aangewreven syfilitische aandoening. Men kan dat nagaan in de apologie die ik (extra reden om hier op de zaak attent te maken!) in het *Rotterdams Jaarboekje* 1981, 161-171, schreef tegen enkele negatieve woorden die een navolger van menig ander beoefenaar

van de niet zó gentle art of debunking waren ontsnapt. Met temeer voldoening vermeld ik, dat de chirurg W. Veltheer, die toen een Naschrift heeft willen leveren, het bij het rechte eind heeft gehad toen hij stelde 'dat het nog wel eens zo zou kunnen zijn, dat de stoffelijke resten die destijds (in Basel zijn) onderzocht, niet eens aan Erasmus hebben toebehoord' (172). Indien we eerder van de vondst in Basel hadden mogen vernemen, was de apologie wellicht niet nodig geweest. Wat de schrijver ervan genoeg zou hebben gedaan.

NOTEN

1) De Latijnse tekst bij P.S. Allen, *Opus Epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, (Oxonii, 1906) I, ii, 46-52. De brief aan Goclenius: Allen ep. 1437. Zie ook 1436, introd. De Nederlandse tekst: *Het leven van den hooggeleerden Erasmus van Rotterdam, eensdeels door hemselfen, anderdeels door andere beschreven. Ende nu eerst in Nederduyts vertaelt en uutgegeven...* Rotterdam, Mathijs Bastiaensen (1615). Zie ook 'Rotterdam en het testament van Erasmus' in dit Jaarboekje.

2) Het CV heeft 'natus Roterodami in vigilia Simonis et Judae', d.w.z. aan de vooravond van de dag van Simon en Judas, 27 oktober. Erasmus vierde zijn verjaardag altijd op 28 oktober, 'op Simon en Judasdach'. Wist de vertaler dat?

3) 'Et sunt qui dicant verba intercessisse'. 'Verba intercedunt' betekent: men doet over en weer trouwbeloften. Destijds was zo'n huwelijk geldig. Zie mijn bijdrage, 'Rotterdam and Erasmus' (RE) in: J. Sperna Weiland en W.Th.M. Frijhoff, edd., *Erasmus of Rotterdam. The Man and the Scholar. Proceedings of the symposium held at the Erasmus University, Rotterdam 9-11 november 1986* (Leiden 1988), 249 en noot 11.

4) NRC, 8 december 1877 = *Rott.Jrb.*, 1890, 41-70. Zie RE, 250/251.

5) R. Crahay, 'Recherches sur le Compendium Vitae attribué à Erasme', *Humanisme et Renaissance*, 6 (1939), 7-19 en 135-153.

6) R. Fruin in: *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde 1880-1882* en Allen I, app. I, 575-578.

7) S.W. Bijl, *Erasmus in het Nederlands tot 1517*, 1975. Bijl noemt hen niet en geeft zelf geen enkel argument. Hij lijkt me de eigen aard van het CV niet te kennen als hij spreekt van 'een verhandeling over het leven van Erasmus' van Merula en meedeelt dat Allen het houdt voor 'een oorspronkelijk werk van Erasmus', 329-331 en 334 noot 10. Voor Erasmus' brief aan Mexia en het extract uit de *Icones* van Boisardus Vesontinus in de vertaling-Bastiaens is de bron Sriverius' editie van de Vita (331). Zie ook 'Rotterdam en het testament van Erasmus' in dit Jaarboekje.

8) Allen 1437, 121 v.

9) Staatsbibliothek, Stiftung Preussischer Kulturbesitz, lat.fo.906; British Library, additional 27867. Avarucci's vervroeging werd reeds verworpen door J. IJsewijn in: *Wolfenbütteler Renaissance Mitteilungen*, 9 (1985), 127 vv. Zie ook *Yearbook Seven* van de Erasmus of Rotterdam Society, (Washington 1987), 146 en *RE*, 254 vv.

10) Men kent A.C.F. Koch, *The year of Erasmus' birth*, Utrecht 1969. Zie ook mijn recensie daarvan met aanvullingen in *Humanistica Lovaniensia*, XX (1971), 69-79. Koch komt uit op 1467, wat in Rotterdam het traditionele jaartal is.

11) Pieter blijft een probleemgeval. Hij komt in het CV voor, maar vermomd als 'sodalis', 'makker'; zo ook in de brief aan 'Grunnius', 437.223, als 'Antonius'. In Allen III, 187A.5 heet Margareta 'vidua'. Betekent dit weduwe (zo in P.G. Bietenholz, *Register of contemporaries of Erasmus* (Toronto 1985) I, 441 b) of ongetrouwd meisje (zie *Yearbook 7*, 146)? Erasmus kiest in het CV voor meisje, 'puella' (regel 25), 'de dochter'. Crahay geeft als motief voor het ontbreken van de naam van Pieter in het CV: 'un enfant, c'est du roman; deux, c'est du concubinage' en betoogt dat hier 'un romancier sans scrupule' uit de kring van Merula aan het werk was (136 vv.). Ik sluit me aan bij Allen, die meent dat hiermee de authenticiteit van het CV niet in het geding is, I 578.

12) Allen I, 581 noot 30.

13) Allen ep. 32 introd. en F.M. Nichols, *The epistles of Erasmus* (1906) I, 77 vv.

14) Hierover verder mijn *Erasmus en Rotterdam* (Rotterdam/'s-Hage 1969), 9-25, speciaal voor wat betreft kerkadministratieve gegevens 10, 23 vv.

15) C. Reedijk, 'Das Lebensende des Erasmus', *Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertum*, 57 (1958), 23-66; N. van der Blom, 'Die letzten Worte des Erasmus', *ibid.*, 63 (1965), 195-214, cf. *Hermeneus*, 37 (1965/66), 134-137; Beat R. Jenny, 'Tod, Begräbnis und Grabmal des Erasmus von Rotterdam', *ibid.*, 86 (1986), 61-104; cf. mijn recensie in *Moreana*, XXV nr. 97 (1988), 93-96.

16) Voor de identificatie was van doorslaggevend belang een penning van Quinten Matsys, die Erasmus voorstelt en hem in het graf moet zijn meegegeven. Historisch onderzoek bracht daarna de vergissing aan de dag. Zie catalogus *Erasmus von Rotterdam* (Basel, 1986) 65-67, 102/3 (afb.), 258-262 en 271-273.

Bergschenhoek, 31 december 1988.